Vasile Pavel

DESTIN BUCOVINEAN EXPRIMAT ÎN VIU GRAI ROMÂNESC

În viaţa acad. Nicolae Corlăteanu, omagiat acum în cadrul Simpozionului Internaţional, Bucovina a ocupat un loc aparte. Între anii 1934 şi 1940 a urmat cursurile universitare la Facultatea de Litere şi Filosofie şi la Facultatea de Drept a Universităţii din Cernăuţi.

A colectat folclor şi material dialectal prin părţile Voroneţului şi Mănăstirii Humorului, pe când licenţiatul Universităţii cernăuţene îşi făcea „serviciul social" conform programului Institutului Social, condus de profesorul Dimitrie Gusti [4, p. 105].

Peste ani acad. Nicolae Corlăteanu avea să ne mărturisească: „Expediţiile folclorice şi dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate a graiului popular" (*Literatura şi arta*, din 11 octombrie 1979).

Cartea lui N. Corlăteanu *Nandrişii. Povestea unui neam bucovinean* (Chişinău, 1998) este o valoroasă contribuţie la cunoaşterea familiei Nandrişilor din satul Mahala de lângă Cernăuţi. Compartimentul despre profesorul său Grigore Nandriş, stabilit din 1940 în Anglia, se pare că este cel mai cuprinzător studiu despre acest lingvist român cu autoritate internaţională [vezi: 3, p. 21-55]. Deosebit de pronunţat se profilează şi chipul Aniţei Nandriş-Cudla, sora lui Grigore Nandriş, autoarea şi eroina cărţii *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean* (Bucureşti, 1991), pe marginea căreia vom vorbi în rândurile de mai jos.

Intrând în subiectul comunicării, remarcăm din capul locului că autoarea acestei cărţi de suferinţe descrie calvarul siberian în limba ei neoaşă din satul Mahala.

Părinţii Aniţei Nandriş: tatăl – Dumitru Nandriş (1864-1940) – şi mama Maria, născută Lazăr (1866-1945), erau ţărani înstăriţi, care au avut şapte copii, din rândul cărora s-au ridicat şi medici, şi agronomi, şi profesori universitari, cunoscuţi în multe ţări civilizate. Am sentimentul că Nandrişii, relatează acad. N. Corlăteanu, ne transmit, de peste timpuri, un tulburător mesaj de înaltă demnitate şi probitate morală, de adâncă iubire de ţară şi de neam. Se confirmă adevărul că cele peste două secole de asuprire străină (1775-1918) nu au reuşit să distrugă sufletul românesc (bucovinean), „retras în ultima lui cetate, care este satul" [3, p. 91].

„*Prin câte poate trece o fiinţă omenească fără să-şi dea siama…*". Astfel îşi începe mărturisirile Aniţa Nandriş-Cudla. Şi în continuare: „*Eu m-am născut în anu 1904, în satul Mahala, judeţul Cernăuţi. Am fost şapte fraţi, şase băieţi şi eu, o fată. Părinţii au fost ţărani, adică gospodari… Copiii, dacă au crescut, au mers la şcoli mai departe*" [6, p. 11].

Aniţa însă a învăţat puţină carte. Avea doar trei clase primare, dar a fost înzestrată cu un har ales al povestirii, la care se adaugă înţelepciunea şi capacitatea de a judeca cu luciditate. În iunie 1941 a fost deportată de regimul sovietic, împreună cu cei trei copii ai ei, în Siberia, dincolo de Cercul Polar, în împărăţia gerului. În Arhipelagul Gulag a luptat pentru supravieţuire 20 de ani, ocrotindu-şi copiii cu preţul vieţii.

Revenită la baştină, Aniţa Nandriş-Cudla nu şi-a regăsit liniştea, decât după ce a depus mărturie scrisă asupra crimelor regimului totalitar comunist, lăsându-ne o carte cu „amintiri

BDD-A6604 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:33 UTC)

din casa morții" siberiene, o carte a revoltei, a demnității şi purității morale, care inițial a apărut la Editura „Humanitas" din Bucureşti. În scurt timp, cartea a făcut înconjurul lumii nu numai prin editarea ei în limba română, mai exact, în cel mai sincer şi convingător grai românesc, în viul grai popular din nordul Bucovinei, ci şi prin traducerea în 1998 în limba engleză [vezi: Anița Nandriş-Cudla. Twenty Jears în Siberia. Traducere în limba engleză de Mabel Nandriş. Postfață de Gheorghe Nandriş. Bucureşti, 1998]. Cartea a fost apreciată cu Premiul „Lucian Blaga" al Academiei Române.

Manuscrisul a fost trecut printre grăniceri în România, în anul 1982, de doctorul Gheorghe Nandriş din Sibiu, nepotul de frate al Aniței Nandriş, autorul scrisorii adresate, în luna mai 1991, redactorului Liceanu de la Editura „Humanitas" [vezi: 6, p. 7-8]. În nota asupra ediției editorul Liceanu menționează că textul reprodus în cartea *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean* era un caiet gros de 360 de pagini umplut gospodăreşte cu un scris neaşteptat de frumos. Manuscrisul nu avea aproape deloc ştersăturii, majuscule, semne de punctuație. Dar textul îşi dezvăluia „un ritm integral de o siguranță uimitoare." Întreaga punctuație adoptată s-a impus parcă de la sine. Au fost păstrate „particularitățile de grai". Numai în puține cazuri s-a recurs la revizuiri de exprimare. Manuscrisul a fost transcris şi publicat, afirmă domnul Liceanu, cu modificări minime, nesemnificative, urmărind „să păstrăm vie această mărturie de inteligență şi har şi, totodată, o limbă românească din ținutul Bucovinei" [*Ibidem*, p. 181].

Povestirea Aniței Nandriş-Cudla a atras atenția unui public larg de cititori prin tematica general-umană. Dusă la capătul lumii, în împărăția frigului, într-un loc mai dur decât un lagăr de exterminare, brutala injustiție n-a înrăit sufletul autoarei mărturisirilor şi nici nu i-a zdruncinat cumpătul. „Datorită profesiunii pe care o am, – susține acad. Eugen Simion, – citesc multe cărți de acest fel. Dar, bine, n-am găsit multe care să se poată compara cu mărturisirea Aniței Nandriş-Cudla, familie simplă, amărâtă şi creştină. M-a surprins faptul că, trecând prin infern (realmente infern), ea rămâne bună şi, moralmente, frumoasă. Creştină, omenoasă, luând totul ca o încercare grea a soartei, din care trebuie, cu orice preț, să iasă. Şi iese, reuşeşte, cu o voință extraordinară şi cu o bunătate care ne ruşinează pe noi, spiritele septice" [7, p. 8].

Acad. Eugen Simion nu se opreşte aici, adăugând imediat: „*Şi, apoi, limba ei «necultivată», frumusețea ei simplă şi grația ei naturală"* (subl. – V. P.) [*Ibidem*, p. 7]. În acelaşi context, Eugen Simion menționează că dacă este adevărat ce spune Nietzsche şi dacă este adevărat ce-au dovedit că este adevărat Mircea Vulcănescu şi Constantin Noica, şi anume: că se poate deduce o filosofie a ființei (o gramatică, deci, a spiritului) dintr-o gramatică a limbii, atunci din graiul românesc ce se vorbeşte la est de Prut, cu moliciunile, sfătoşeniile şi ritmurile lui, s-ar putea scoate „o filosofie specifică a ființei româneşti din această parte a lumii" [*Ibidem*, p. 7].

Frumusețea simplă şi grația naturală sunt caracterizări esențiale ale limbii Aniței Nandriş-Cudla, care îşi află suportul principal în graiul ei de acasă, în vorbirea orală, cu culoarea ei locală. În cartea sa distingem o serie de elemente dialectale specifice mai ales unor graiuri moldoveneşti din zona de nord a Moldovei istorice, respectiv d i n n o r d u l B u c o v i n e i. Dar asemenea elemente neliterare, deloc numeroase, din graiul Aniței Nandriş-Cudla nicidecum nu împiedică comunicarea. Este graiul autoarei pe care simți, fiind din partea locului, că ai putea să-l vorbeşti.

În continuare ne vom referi la câteva particularități dialectale excerptate din paginile povestirii.

(1) Reprezentarea în scris a vocalei *o* prin diftongul *oa*:

BDD-A6604 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:33 UTC)

– „A *doaua* zi nunta s-a gătit, oaspeții s-au împrăştiat” [6, p. 28].

– „[…] nişte *oauă* prăjite, că asta e cia mai repede mâncare la sat” [6, p. 39]. Alte cuvinte: *noauă, ploauă*.

(2) Reprezentarea în scris a vocalei mediale neaccentuate *ă* prin *a*:

– „Şi-au crescut de acuma vreo patru cîni, şi-au făcut o *saniuță*. Iarna îi înhămau […]. Primăvara îi tundeam şi eram fericită că aviam acum din ce le face *manuşi* şi culțuni pentru iarnă” [6, p. 121].

– „A venit Floria, fratele, la noi şi îl întriabă pe *barbatul* meu: ştii despre chestea asta că vin moscalii?” [6, p. 41]. Alte exemple: *baiet, carabuşi, ciolanaşe, fainã, padurice, papuşoi, pascatoare, pareți, badiță, nanaş*.

(3) Forme de mai mult ca perfectul perifrastic:

– „[…] cei patru frați au plecat să termine de învățat, căci nici unu nu *a fost ispăvit* până a merge la război” [6, p. 23-24].

– „[…] eram tânără, abia *am fost împlinit* 17 ani, aşa că la vârsta asta încă e mintea zburătoare” [6, p. 28].

– „Carnea s-a topit pe noi […]. *Am fost rămas* numai schiletul, cum vedeam odată prin cărți” [6, p. 79].

Alte sintagme: *au fost venit*, *m-am fost deprins*.

(4) Regionalisme lexicale:

– „[…] îmblam tot timpu unsă de funingine, ca țiganul la *malancă* (= grup din teatrul popular)” [6, p. 97].

– „Până în sat nu pria ajungiau plumbii din puşcă şi din mitralieră, numai din *canoane* (= tunuri) [6, p. 13].

– „La urmă, venia timpul că eşia armata din *decuncuri*, cum se zicea atunci, adică din tranşeie [6, p. 13].

– Avia pat în *ganuc* (= pridvor) înaintea casei” [6, p. 39].

– Ziua era *tehu*, linişte, nimic, dar în timpu nopții, pe la orele 12 sau 1, venia maşina niagră la poartă” [6, p. 48]. Alte unități lexicale dialectale: *studolă* „şură”, *cilighie* „arătoasă”, *legătură* „logodnă”, *barabulă* „cartof”, *bliaşcă* „tablă”, *gobaie* „pasăre de curte”, *radă*, în expresia *a da radă* „a se îngriji singur”, *morişcă* „vânturătoare”, *ohotă* „poftă, plăcere”, ciretel, ciritel (de obicei la pl.) „desiş de copaci mici”.

Neîndoielnic , particularitățile locale (neliterare), fie ele fonetice, morfologice sau lexicale, nu lipsesc din povestirea Aniței Nandriş-Cudla. Dar în scrisoarea ei atestăm elemente dialectale ce caracterizează graiurile moldoveneşti în general, iar alteori şi celelalte subdiviziuni teritoriale din grupul de graiuri româneşti de tip nordic. Semnalăm doar câteva dintre aceste particularități.

(1) Palatalizarea labialelor:

– „Pe urmă au dovedit-o mai tare durerile şi *a chicat* la pat, nu mai putia să umble” [6, p. 23].

– „*Suschinul* şi dureria ei au fost foarte grele” [6, p. 36].

(2) Reprezentarea în scris a vocalei *i* prin *î* în verbul *a intra*:

„[…] *au întrat* vro patru bărbați străini îmbrăcați în negru şi cu dânşii un om de sat” [6, p. 56].

(3) Conservarea lui *î* etimologic:

– „De le trebuia păşiune pentru cai, *pâne* sau o vită […], erai sâlit să le vinzi” [6, p. 5].

(4) Omiterea articolului hotărât masculin *–l*:

BDD-A6604 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:33 UTC)

– „Aşa că, erau cam 7-8 chilometri *frontu* de *satu* nostru" [3, p. 13]. „[…] gândiam, aice e *sfârşitu* nostru" [6, p. 79].

(5) Forma veche a verbului *cură* „curge":

– „[…] am acoperit-o cu paie, cu stuf ce creşte aşa pe la mlăştini, pe bălți, numai *să nu cure* întrânsa" [6, p. 30].

– „*Nu mai curiau* petecele de pe ei" [6, p. 102-103].

Sensul „curge" al dubletului latin *a cure – a cura* cunoaşte o largă răspândire în textele vechi de la Coresi până la Cantemir, dar şi în unele graiuri româneşti actuale. Formând mult timp o arie laterală, separată de trunchiul comun al dacoromânei, graiurile moldoveneşti dintre Carpați şi Nistru reprezintă „un exemplu de vitalitate" în care verbul *cură* „curge" a rămas nealterat în fața inovației morfologice *curge* [8, p. 41-52]. O importantă contribuție la cunoaşterea ariei actuale de răspândire a lui *cură* „curge" în graiurile româneşti din Basarabia, nordul Bucovinei şi de dincolo de Nistru, în Transnistria şi în enclavele din sud-estul Ucrainei o aduce *Atlasul lingvistic moldovenesc* [1, h. 359].

Inconsecvențiile sunt numeroase: *piele/chele, a pica/a chica, băiet/baiet, se dă (jos) / să dă (jos), o mers / a mers / sau (ea) au mers, vom face / om face, anu / anul* etc., etc. Prevalează însă formele literare. Reținem că multe din elementele dialectale, ce caracterizează şi graiurile moldoveneşti din zona de nord, în povestirea Aniței Nandriş-Cudla n-au fost semnalate.

În ciuda faptului că autoarea a învățat puțină carte, e de-a dreptul miraculoasă capacitatea sa de a folosi limba, dovedind un simț deosebit de „a adapta limba situației prezentate" [5, p. 42-43]. Fiind deportată în necunoscutul siberian, Anița va cunoaşte realități cu totul diferite, pentru care nu are cuvinte din graiul ei bucovinean. Vorbirea ei este influențată întrucâtva de mediul social. În limbajul autoarei îşi fac loc un grup de rusisme, unele fiind tălmăcite de ea însăşi. De exemplu:

– „A venit brigadirul şi m-a trimis la «*labaz*», aşa-i zicea acolo, adică unde se lucra peştele după descărcarea din «*râbnițe*», «Râbnițele» erau nişte bărci mari, în care încăpiau câte zece tone şi mai multe" [6, p. 86].

– „Ni-a spus nouă lumea ceia care era adusă cu vro şiapte ani înaintea noastră: mergeți pe tundră şi strângeți «*iagăde*», şi mâncați cât mai multe «*iagăde*», […].«Iagădele», erau nişte fructe sălbatice, de mai multe feluri, care creştiau pe tundră, dar nu pe tăt locu, trebuia să le cauți" [6, p. 102].

– „Aceia erau trei «*neniți*», mai le ziceau «*tuzemți*», (= indigeni). Se hrăneau cu mâncăruri mai mult crude, carne crudă, peşte crud. Trăiau în «*ciumuri*» (= *igluri*), aşa le zicea, nişte corturi, care le făceau iarna din piei de «*oleni*» (= reni), iar de vară, din coaje de misteacăn" [6, p. 104]. De asemenea : «*paroşi*», aşa le zicea acolo, la *sever* (= nord), adică nişte pânze mari care erau aşezate pe un stâlp înalt la care îi zicea «*maştă*» [6, p. 90]. „*Crupatchile* (*curopatchi* = potârnici) acelea erau nişte păsări oliacă mai mărişoare, cum sânt hulubii" [6, p. 80]; „*moh* muşchi", *buran* „viscol, furtună (de zăpadă)", *gluhari* „cocoş-de-munte", *brusnică* „merişor", *matros* „marinar" ş. a.

Anița, autoarea şi eroina cărții, această extraordinară mamă, renunță la propria hrană în favoarea copiilor, străbate zeci de kilometri prin tundră în căutarea unor fructe, învață să conducă sania cu câinii. Intră de două ori în comă. După ultima ieşire din comă, este pusă să facă slujbă de noapte la minus 40 de grade. Nu se poate duce şi este condamnată la închisoare. E dată pe mâna unui eschimos, care trebuia să o transporte cu sania, printre ghețuri, spre locul osândei. Urmează o călătorie în care i-a înghețat sufletul de groază, cu o înnoptare într-un iglu de eschimoşi, drum pe care îl descrie cu fraze scurte, fără

BDD-A6604 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:33 UTC)

înzorzonări, menționează Gh. Nandriș, „cu imagini atât de sugestive, încât ar putea figura în orice antologie literară” [6, p. 7].

Scrierea Aniței Nandriș-Cudla denotă gradul înalt de unitate a graiurilor românești și a limbii române în general. Mărturisirile ei memorialistice sunt scrise în pitorescul grai bucovinean, mai exact, în frumosul grai moldovenesc din Bucovina, cu simplitatea și grația lui naturală, pe care bucovinenii, sătenii din Mahala l-au ocrotit din tată în fiu, până astăzi.

Discursul literar cult fructifică, după cum bine se știe, aspecte ale limbii vorbite, ale graiurilor. Semnificativă pentru aceste raporturi și pentru întregul context al discuției este comparația, devenită clasică, a cunoscutului lingvist francez Ioseph Vendryès: „Limba scrisă (= limba literară) este stratul de gheață de deasupra râului. Apa care continuă să curgă pe sub gheața care o ține închisă este limba populară și naturală (= graiurile). Frigul care produce gheața și care ar vrea să oprească râul e efortul gramaticienilor și al pedagogilor, iar raza de soare care redă limbii libertatea este forța de nebiruit a vieții, victorioasă asupra regulilor, zdrobind piedicile tradiției” [9, p. 325].

Într-adevăr, graiul este un viu monument popular, tezaur profund al întregii experiențe de viață și creație a etniilor. Cuvântul ca o comoară de gândire este creația vorbitorului, izvorât din harul imaginației și al binelui și consfințit în memoria neamului.

Referințe bibliografice

1. *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Vol. I, partea a II-a. Fonetica de R. Udler, Morfologia de V. Melnic. – Chișinău, 1968.

2. Eugen Beltechi. *Limbă literară și literatură dialectală (Un exemplu și câteva întrebări retorice)*. În: Limba română și varietățile ei locale. București, 1995, p. 91-96.

3. Nicolae Corlăteanu. *Nandrișii*. *Povestea unui neam bucovinean*. – Chișinău, 1998.

4. Nicolae Corlăteanu. *Răspântii*. – Chișinău, 1995.

5. Gheorghe Moldoveanu. „*Destin bucovinean*” *și dialect bucovinean*. În: Gh. Moldoveanu. Crâmpeie de limba română. Suceava, 1999, p. 40-51.

6. Anița Nandriș-Cudla. *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*. – București, 1991.

7. Eugen Simion. *Unitatea limbii române*. În: Limba română și varietățile ei locale. București, 1995, p. 7-8.

8. Teofil Teaha. *Un dublet verbal în graiurile românești actuale*: *(a) cure – (a) cura*. În: Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie. Baia Mare, 5-7 mai 2006. Cluj-Napoca, 2006, p. 41-53.

9. Joseph Vendryès. *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*. – Paris, 1921.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

BDD-A6604 © 2010 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:33 UTC)